

fonksiyonu verilmiş, diğer bölümü konferans ve film-slayt gösterilerine ayrılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kemal Soyer, "Amasya Hazeranlar Konağı ve Safranbolu Kaymakamlar Evi Restorasyonları", *Mimaride Türk Millî Üslubu Semineri*, İstanbul 1984, s. 141-151; Mehmet Tektaş, *Hazeranlar Konağı*, Amasya 1986; a.m.f., "Eski Amasya Evleri", *İlgi*, sy. 67, İstanbul 1991, s. 20-25.

MEHMET TEKTAŞ

HAZF

(bk. HAZİF).

HÂZİK

(حاذق)

(ö. 1177/1764)

Divan şairi.

Erzurum'da doğdu. Asıl adı Seyyid Mehmed, mahlası Hâzık olup ömrünün çoğunu Erzurum'da geçirdiği için daha ziyade Erzurumlu Hâzık diye tanınır. Erzurum Feyziye Medresesi müderrislerinden olan ve Kara Bekir lakabıyla tanınan babası Karabağ'dan gelip İspir'e yerleşmiş olmalı ki (Ziyâeddin Fahri, s. 46) kaynaklarda İspirli Ebûbekir Efendi adıyla anılmaktadır.

İlk eğitimini babasından alan Seyyid Mehmed, daha sonra İhlâsiye Medresesi müderrisi Müftü Ömer Efendi ve Kazâbâdî Ahmed Efendi gibi âlimlerden okudu. Tahsilini tamamladıktan sonra mülâzım oldu. Başta İbrâhim Paşa Medresesi ile Hatuniye Medresesi (Çifte Minareli Medrese) olmak üzere Erzurum'un çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. Erzurum'da elli yıl kadar ilim ve irfan hayatı içinde bulunan, çok iyi Farsça bilen ve klasik edebiyatla da meşgul olan Hâzık hocalığı süresince birçok öğrenci yetiştirdi. Peygamber soyundan geldiği için Erzurum nakîbüleşraflığı, ardından da 1170'te (1757) getirildiği Erzurum müftülüğü görevini ölümüne kadar sürdürdü. Bazı kaynaklarda Erzurumlu İbrâhim Hakkı'ya Farsça hocalığı yaptığı (*Osmanlı Müellifleri*, I, 280) veya İbrâhim Hakkı'nın onun Farsça hocası olduğu (Mehmed Nusret, s. 103) kaydedilmişse de İbrâhim Hakkı'nın mektuplarından aralarındaki ilişkinin bir dostluktan ibaret bulunduğu anlaşılmaktadır (İbrahimhakkıoğlu, s. 62). Vefat tarihi Esad ve Râmiz tezkirelerin-

de, *Kâfile-i Şuarâ*'da 1181 (1767), *Sicill-i Osmânî*'de 1188 (1774), hâlen Erzurum müzesinde bulunan kabir taşında ise 1176 (1763) olarak gösterilmiştir. Ancak İbrâhim Hakkı'nın şairin ölümü için söylediği, "Hakk'a yöneldi Hâzık Efendi" mısraının gösterdiği 1177 (1764) yılı daha doğru olmalıdır. Kabri bugün mevcut olmayan Erzincankapı Mezarlığı'nda idi.

Şiirlerinden İstanbul, Çıldır ve bugün Türkiye sınırları dışında kalan Ahıska'da (Gürcistan) bulunduğu, bilhassa İstanbul'u çok sevdiği anlaşılmaktadır. Divanının kasideler bölümünde mahallî şahsiyetler ve yapılar hakkında yazdıkları dikkat çekicidir. Bunlar arasında Erzurum Beylerbeyi Çetecizâde Abdullah Paşa, Erzurumlu Şeyhülislâm Feyzullah Efendizâde Mustafa Efendi, Beylerbeyi Mustafa Paşa, Erzurum'un imarında önemli hizmetleri bulunan Beylerbeyi Yazıcızâde İbrâhim Paşa, Çıldır valilerinden Ahmed ve Yûsuf paşalar hakkında şiirlerle saray olarak adlandırdığı Erzurum Vali Konağı, Ahıska ve Erzurum'daki cami, çeşme ve medreseler için tarih manzumeleri bulunmaktadır.

Kasidelerinde hemşehrîsi Nefî'nin, gazellerinde Nâbî'nin etkisi altında kalan Hâzık kasidelerinin birçoğunu Nefî'ye nazîre olarak yazmıştır. Bazı şiirlerinde Erzurum ve yöresinde kullanılan deyim ve tabirlere rastlanan Hâzık Efendi mahallî özellikleri koruyan bir divan şairi karakteri gösterir. Mânâyı ön planda tutmak şartıyla klasik mazmunları ustaca kullanmıştır. Tasavvufî aşkla beraber dünyevî aşk da şiirlerinin konusunu teşkil etmiştir.

Hâzık'ın şiirleri *Dîvân-ı Hâzık Efendi* adıyla, kendisi de bir şair olan Erzurum nakîbüleşrafı ve Ahmediye Medresesi müderrisi Abdürrezzâk İlmî Efendi tarafından bir araya getirilerek yayımlanmıştır (İstanbul 1318). Eserde seksen dört beyitlik bir mi'râciyye, bir na't, dört kaside, on üç tarih manzumesi, 211 gazel ve eksik birkaç manzume bulunmaktadır. Şiirlerinin tamamını ihtiva etmediği anlaşılan bu divanın birçok yazma nüshası vardır (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 89, 90, 91; Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 449-450, Esad Efendi, nr. 2621; Âtîf Efendi Ktp., nr. 2062, 2063; İÜ Ktp., TY, nr. 1731, 2854, 3432, 3452). Kaynaklar, Hâzık Efendi'nin *Ta'likât 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî* ve *Fetâvâ* adlı iki eserinden daha söz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şefkat, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 780, vr. 20^b-22^a; Esad Efendi, *Bağçe-i Safâ- endûz*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar, nr. 185; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 762, s. 61-62; Ârif Hikmet, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 789, vr. 13^b-14^a; Murâdî, *Silkü'd-dürr*, IV, 16; Mehmed Tefvik, *Kâfile-i Şuarâ*, İstanbul 1290, s. 113; *Sicill-i Osmânî*, II, 96; *Osmanlı Müellifleri*, I, 280-281; Mehmed Nusret, *Tarihçe-i Erzurum*, İstanbul 1338, s. 103-104; Ziyâeddin Fahri [Fındıkoğlu], *Erzurum Şairleri*, İstanbul 1927, s. 39-46; TYDK, III, 806-809; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 546-549; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 518; Konyalı, *Erzurum Tarihi*, s. 432-433; Mesih İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul 1973, s. 62; *Büyük Türk Klasikleri*, VI, 375-376; Halûk İpekten v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 203; "Hâzık Seyyid Mehmed Efendi", *TDEA*, IV, 191.

NACI OKÇU

HAZİF

(الحذف)

Bazı harfleri kullanmadan gerçekleştirilen söz sanatı.

Sözlükte "atmak, düşürmek, çıkarmak, bir şeyin bir tarafını kesip atmak" anlamlarına gelen *hazif* (*hazf*) kelimesi, bedî' ilminde belli harfleri kullanmadan söz söyleme sanatını ifade eder. *Hazif*, atılan harflerin noktalı veya noktasız olmasına, bitişik veya ayrı yazılmasına göre çeşitli kısımlara ayrılır. Meselâ bir cümlede yer alan kelimeler ya tamamen bitişik veya tamamen ayrı yazılan harflerden oluşur; bazan bu kelimelerin hepsi noktalı veya noktasız olur. Ayrıca cümleyi teşkil eden kelimelerin biri bitişik, diğeri ayrı yazılan harflerden; biri noktalı, diğeri noktasızlardan meydana gelir. Bu anlayış şiirde bir mısradaki noktalı, ötekinde noktasız harflerin yer alması şeklinde görüldüğü gibi, bazan da cümlenin veya beytin tamamı sadece üstten veya alttan noktalı olan harflerden oluşur. Bu arada bazı harflere hiç yer verilmeyebilir.

Başta Harîrî'nin *el-Makâmât*'ı olmak üzere, Hz. Peygamber'i öven "bedîyyât" adı verilen kasidelerin şerhleriyle bazı belâgat kitaplarının bedî' bölümlerinde ve bedî' ilmine dair yazılan müstakil eserlerde *hazif* sanatı ve türleriyle ilgili bilgi ve örnekler bulunmaktadır. İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî' bi-envâ'î'l-bedî'* adlı eserinde (IV, 176) *hazif* bir sanat olarak ilk ortaya koyan kişinin *Mi'yârü'n-nüzzâr* müellifi İzzeddin ez-Zencânî (ö. 655/1257 [?]) olduğunu söylüyorsa da Zencânî'den

yaklaşık bir asır önce Reşîdüddin Vatvât (ö. 573/1177) *Hadâ'îku's-sihr*'inde (s. 63-67) ve daha sonra Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) *Nihâyetü'l-İcâz*'ında (s. 113-116, 122) hazfin tanımını yapmış ve birçok türünü örnekleriyle açıklamıştır. Râzî, hazfi lafza güzellik veren, harflerin yazılış güzelliğiyle (hat) ilgili sanatlardan sayar. Sa'deddin et-Teftâzânî'ye göre lafzî sanatlarda güzelliğin aslı, mânanın lafza değil lafzın mânaya tekellüfsüz ve tabii bir şekilde tâbi olmasıdır. Bu sebeple Teftâzânî, tekellüf ve sunîlikten uzak olmayan lafzî sanatı sanat olarak kabul etmediği gibi lafzın yazısını süslemeye yönelik hazfi ve onun çeşitleri sayılabilecek muvassai, mukatta', raktâ' ve hayfâ gibi türleri de edebî sanat olarak görmez (*el-Muṭavvel 'ale't-Telḥîṣ*, s. 460-461).

Hazif sanatının en eski örnekleri Hz. Ali'ye kadar uzanmaktadır. Onun bulunduğu bir mecliste elif harfinin Arapça'da çok kullanıldığından söz edilmiş, bunun üzerine Hz. Ali, içinde elif harfi geçmeyen irticâlî bir konuşma yapmıştır. Hz. Ali'nin bu konuşması "hutbe-i münika" adıyla meşhurdur (Müeyyed el-Alevî, III, 175; Safiyüddin el-Hillî, s. 276). Mu'tezile'nin fesahatıyla ünlü kurucusu Vâsıl b. Atâ'nın, Irak Valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'in huzurunda ve birçok ünlü hatibin katıldığı bir mecliste irticâlen okuduğu "râ"sız hutbesi de hazif sanatı konusunda meşhur örneklerdendir (bu hutbe için bk. Şîrâzî, I, 174-177). Râ harfini telaffuz edemeyen Vâsıl'ın bütün konuşma ve hitâbelerinde bu harfi ustalıkla atabilmesi (Câhiz, I, 14; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, III, 146; Fahreddin er-Râzî, s. 122) Arap edebiyatında darbimesel haline gelmiştir. Bu hutbesi sebebiyle Vâsıl b. Atâ'ya övgüler yağdıran Beşşâr b. Bürd'ün şiirlerinde de işaret edildiği gibi (Câhiz, I, 21-22, 206-208; İbn Hallikân, III, 219) hazfin sanat olmasının temel şartı külfetsiz bir şekilde yapılabilmesidir. Hazif edibin ifadeye hâkimiyetini, söz dağarcığının zenginliğini, önceden belirlenmiş sınırlamalar içinde bile rahatlıkla meramını dile getirmedeki gücünü göstermesi bakımından bediî bir sanat sayılmıştır.

Vezir ve edip Sâhib b. Abbâd'ın, elif harfi kullanmadan söylediği Ehl-i beyt'in methine dair yetmiş beyitlik kasidesiyle Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Hemedânî'nin "vav"sız kasidesi hazfin en güzel örneklerindedir. Harîrî'nin *el-Makâmât*'ında hazfin çok çeşitli misalleri bulunmaktadır.

Hazfin başlıca türleri şunlardır: 1. Noktalı veya noktasız harflerin kullanılmasına göre hazif çeşitleri. Sadece noktasız harflerin yer aldığı ifadelerle "mühmele" (âtile) adı verilmiştir. Safiyüddin el-Hillî'nin *Bedî'iyye*'sinde hazif sanatına örnek olarak gösterdiği beyit (*آل الرسول محل العلم / لله إلا وعدوا سادة الأمم [الحلم] ما حكموا [حلموا] / نته إلا وعدوا سادة الأمم*) mühmeldir (*Şerḥu'l-Kâfiyyeti'l-bedî'iyye*, s. 276). İbn Hicce el-Hamevî ile Âişe el-Bâûniyye'nin bediyyelerindeki örnek beyitler ise (*وقد أمنت وزال الخوف منحدفا ، ناشدته الله) والأنوار مشرقة*) sadece üstten noktalı harflerden oluşmaktadır (*Ḥizânetü'l-'edeb*, s. 439). Harîrî'nin *el-Makâmât*'ında geçen ve "أعد لحسادك حدالسلاح / وأورد الأمل وردالسماح" beytiyle başlayan manzumesi kaside-i mühmeleye bir örnektir. Yine Harîrî'nin eserinde (28. makâme) yer alan iki hutbe hutbe-i mühmelenin meşhur örneklerindedir. Safiyüddin el-Hillî'nin, Mısır'dan ayrılmak için Memlûk Sultanı Muhammed b. Kalavun'dan izin istemek üzere yazdığı *er-Risâletü'l-mühmele*'si ve kâtip Muhammed İbnü'l-Bârizî'nin *er-Risâletü'l-âtile*'si ile İbn Hicce'nin buna yazmış olduğu *et-Takrîzü'l-âtil*'i (a.g.e., s. 440) hazfin nesirinden örnekleri arasında yer alır. Sadece noktalı harflerin kullanıldığı ifadelerle "menkûṭa" (mu'ceme) adı verilmiştir. Harîrî'nin " *فنتنني فجتنني تجتي / فنتنني فجتنني تجتي* " beytiyle başlayan kasidesi bunun meşhur örneklerindedir (*el-Makâmât*, s. 370). Kelimelerinin bir harfi noktalı, diğeri noktasız olarak tertip edilmiş nazım ve nesir örnekleri de bir nevi hazif sayılır. Buna "raktâ" veya "erkaṭ" adı verilir (Reşîdüddin Vatvât, s. 166; Fahreddin er-Râzî, s. 115; Abdülganî en-Nablusî, s. 255; Abdünnâfi İffet Efendi, II, 216). Harîrî'nin *el-Makâmât*'ında " *سیدنا ذو خلق وخلق ... أخلاق سيدنا تحب ...* " ifadeleriyle başlayan metinleri bu şekilde düzenlenmiştir. Kelimelerinden biri tamamen noktalı, diğeri de noktasız harflerden oluşan nesir ve nazım örneklerine "ḥayfâ" (ahyef) denilir. Şiirin bir mısraının noktalı, diğeri noktasız harflerden oluşması da bir hazif türüdür.

2. Bazı harflerin kullanılmadığı hazif örnekleri. Abdülganî en-Nablusî'nin *Nefehâtü'l-ehzâr*'ında (s. 256) " *فمن لي بمولى ...* " şeklinde başlayan manzumedeki elif, şe ve tâ harfleri kullanılmamıştır. Şeyh İzzeddin Ali el-Mevsilî, *Bedî'iyye*'sindeki " *أروم إسقاط ذنبي بالصلاة على / محمد وعلى* " " *أروم إسقاط ذنبي بالصلاة على / محمد وعلى* " beytinde Fâtîha süresini oluşturan yirmi bir harfi kullanmış; şe, cîm, ḥâ, zây, şîn, fâ, zâ harflerine yer vermemiştir. Mevsilî, buna hazfin eş anlamlısı

olarak "iskât" adını vermektedir (Abdülganî en-Nablusî, s. 256-257).

3. Harflerin ayrı ya da bitişik yazılma özelliğiyle ilgili hazif türleri. Bitişik yazılan harflerden oluşana "muvassal" (mevsûl) (meselâ ... *فنتنني فجتنني*), ayrı yazılan harflerle oluşturulan sözlere de "mukatta'" (maktû') (meselâ... *وزر دار زرزور*) denilmiştir.

Bunların dışında Sibeveyhi ile İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin söz konusu ettiği ve daha ziyade eski şiirlerde geçen bir hazif türü daha vardır. Bu da siyâk, hal ve makam gibi bir karînenin delâletiyle anlaşılabilir bir kelimeye sadece bir harfiyle işaret etmektir. Nuaym (Lukaym) b. Evs'in " *بالخير خيرا وإن شرفا / ولاأريد الشر إلا أن تا* " beytinde görüldüğü gibi " *ف e' فشر* , ت ise " *تريد* "ye işaret olup sözün önü bunlara delâlet etmektedir. Sondaki elifler ise kafiye dolgusu (işbâ') zarureti için getirilmiştir.

Vezin ve kafiye zarureti, lafızda hafiflik sağlama gibi sebeplerle kelimenin bir kısmının atılması şeklinde oluşan hazfe daha ziyade eski Arap şiirinde rastlanır (bk. İKTİTÂ'). Kelimelerden harf atılması biçimindeki bu hazif nevirlerinden ayrı olarak meânî ve nahiv ilimlerinden, karînenin delâletiyle bilinip anlaşılabilir kelime ve ifadelerin cümleden kaldırılması şeklinde görülen hazif nevirleri de vardır (bk. İCÂZ; İHTİBÂK; İHTİZÂL). Kur'an-ı Kerim'de bu ilimleri ilgilendiren birçok hazif örneğine rastlanmaktadır.

Sözde hafiflik sağlama, icâz ve ihtisar başta olmak üzere azamet ifadesi, zaman yetersizliği, fâsılaya riayet gibi sebeplerle yapılan hazfin gerçekleştirilmesi için akıl, nakil, şer', âdet ve örf, hal, siyâk-sibâk, lugat ve lafız delâleti gibi hazfi belirleyen bir delil ve ipucunun bulunması şarttır. Birbirleriyle ilgili iki şeyden birinin diğerinin delâleti sebebiyle hazfedilmesi Kur'an-ı Kerim'de çok görülen hazif türüdür. Genellikle aralarında atıf irtibatı bulunan unsurlarda gerçekleşen ve "iktifâ" adı verilen bu hazif türü bazı hikmet ve nüktelere dayanır. Meselâ, "Her türlü hayır senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kâdirsin" (Âl-i İmrân 3/26) meâlindeki âyette hayrın anılıp şerrin hazfedilmesi Allah'a şer nisbetinin edebe aykırı olmasındandır. "Allah ... sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zirhal yarattı" (en-Nahl 16/81) âyetinde sıcağın anılıp soğduğun hazfedilmesinin sebebi, Kur'an'ın nazil olduğu yerde onun ilk muhatapları olan çöl halkının elbiseyi ekseriyetle sıcağın korunmak

için giymesidir. "Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı onların nizamı bozulurdu" (el-Enbiyâ 21/22) meâlindeki âyette, "Göklerin ve yerin nizamı bozuk olmadığına göre bir tek ilâh vardır" şeklindeki kıyasın tamamlayıcı unsurları, anılan kısmının delâleti sebebiyle hafzedilerek icâz sağlanmıştır. Yine bir âyette altın ve gümüşten sadece gümüşe zamir gönderilmesi (et-Tevbe 9/34) ticaretle daha ziyade onun tedavül etmesindedir.

Başta Yûsuf kıssası olmak üzere Kur'an kıssalarında olaylar arasındaki bağlanılarda birçok cümlenin hafzedilerek icâz sağlandığı görülmektedir (Müeyyed el-Alevî, s. 247-258; Zerkeşî, III, 104-134).

Sarf ilminde hazif, söyleniş hafifliği sağlamak için illet harflerinin düşürülmesi şeklinde görülür. Buna "î'lâl bi'l-hazf" denir. Arap aruz sistemindeki hazif ise bahrin son tef'ilesinin hafif sebebinin atılması şeklinde olur (bk. ZİHAFA).

BİBLİYOGRAFYA :

Merzûbânî, *el-Müveşşah* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1965, s. 15; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 56-66; Muhammed Said İsbir v.dğr., *eş-Şâmil*, Beyrut 1985, s. 448; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, Bulak 1316-17, II, 62; III, 232, 320, 321; Ahfeş, *Kitâbü'l-Kavâfi* (nşr. İzzet Hasan), Dimaşk 1390/1970, s. 51; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 14-16, 21-22, 206-208; İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkîlî'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 210-231, 309; Ebû'l-Hasan el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve huşûmih* (nşr. Ebû'l-Fazl İbrâhîm – Ali M. el-Bicâvî), Beyrut 1386/1966, s. 450; İbn Cinnî, *el-Haşâ'îş* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî), I, 30; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, III, 146; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. Muhammed Karkazân), Beyrut 1408/1988, I, 527-529; II, 120-128; Harîrî, *el-Makâmât*, İstanbul 1288, s. 207-213, 367-379 (nr. 28, 46); Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Medhal fi Delâilî'l-i'câz* (nşr. Muhammed Abdüh v.dğr.), Kahire, ts. (Matbaatü'l-mevsûa), s. 105-124; Reşîdüddin Vatvâî, *Hadâ'îku's-sihr fi deka'iki's-şif'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1342, s. 63-67, 166; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 219; Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-icâz* (nşr. Bekrî Şeyh Emîn), Beyrut 1985, s. 113-116, 122, 336-341; İbnü'l-Bennâ, *er-Ravzü'l-mer'î fi şinâ'ati'l-bedî'* (nşr. Rıdvân Benşakrûn), Dârülbeyzâ 1985, s. 36-37, 143-147; Müeyyed el-Alevî, *eş-Tîrâz*, Beyrut 1402/1982, III, 174-176; a.e., Beyrut 1411/1991, s. 247-258; Şirâzî, *Cernheretü'l-İslâm zâ-tü'n-neşr ve'n-nazm* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1407/1986, I, 174-177; Teftâzânî, *el-Muavvel 'ale't-Telhîş*, İstanbul 1260, s. 460-461; Safiyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* (nşr. Nesib Neşâvî), Dimaşk 1403/1983, s. 276-277; Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 104-134; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 439-441; Abdülganî en-Nablusî, *Nefehatü'l-ezhâr*, Beyrut 1404/1984, s. 254-257; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî'î bi-enbâ'î'l-bedî'* (nşr. Şâkir Hâdî Şükr), Necef 1388/1968, IV, 176; Abdünnâfî İffet Efendi, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 215-216; Ah-

med Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâti'l-belâgiyye ve tejavvühâ*, Bağdad 1406/1986, II, 425-427; İn'âm Fewâl el-Akkâvî, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi 'ulümü'l-belâga*, Beyrut 1413/1992, s. 530-531; İbtisâm Ahmed Hamdûn, *el-Hazf ve't-takdîm ve't-te'hîr fi Divâni'n-Nâbiğa ez-Zübânî*, Dimaşk 1992, s. 19-51.

İSMÂİL DURMUŞ

Türk Edebiyatında Hazif. Üç çeşit hazif vardır. İlk bedî' ilmiyle ilgili olup kaynaklarda "mühmel" (noktasız) veya "menkût" (noktalı) başlığı altında anlatılan hazif sanatıdır ki buna "tecrîd, gayr-i menkût, hurûf-ı hattî" gibi isimler de verilmiştir. Manastırlı Mehmed Rifat "mühmel" başlığı altında, "Misra veya beytin harflerinin kâmlen noktasız harflerden olmasıdır" diye tanımladığı bu sanatı sadece şiirle sınırlarken Feyzî-i Hindî ve Mahmud Hamza Efendi'nin noktasız harflerle yazdıkları tefsirlerden söz etmesi yukarıdaki tanımla çelişmektedir. Aynı müellif hazif, "Hurûf-ı hecâdan birini bir kasidede bi'l-iltizâm bulundurmamaktır" şeklinde de tarif eder (*Mecâmiu'l-edeb*, s. 405). Bu tarif M. Kaya Bilgegil tarafından da benimsenmiştir (*Edebiyat Bilgi ve Teorileri I*, s. 362).

Hazif önemli bir sanat kabul edilmiş ve hoş karşılanmamıştır. Muallim Nâci, Mehmed Rifat ve Tâhir Olgun'a göre daha çok eski şair ve yazarlar hazif konusuna eğilmişler ve bunda başarılı olmuşlardır. Muallim Nâci, "Artık bunlarla uğraşacak zaman değildir" demiş, Nâmık Kemal, *Tahrîb-i Harâbât*'ta Ziyâ Paşa'yı bu yolda yazdığı kasideler dolayısıyla eleştirmiştir. Tecellî, divançesinde (İstanbul 1290) mahlası dışında noktalı harf kullanmamış, Ziyâ Paşa da Resîd Paşa için yazdığı iki kasideyi noktasız harflerden oluşturmuştur. Bunlardan biri *كامل اولدرکه اوله محرم اسرار كلام / كله ارسال ملائكة اكا هر الهام* (Kâmil oldur ki ola mahrem-i esrâr-ı kelâm / Gele irsâl-i melâikle ona her ilhâm) beytiyle başlar.

Türk halk edebiyatında "leb değmez" denilen, kontrol amacıyla saz şairlerinin dudakları arasına dikine toplu iğne ya da kibrit çöpü yerleştirerek b. p. f. m. v harflerini kullanmadan söyledikleri şiirler de bazı harfleri kullanmamak şeklindeki tarife göre hazfin halk şiirindeki örneklerinden sayılabilir.

Türk edebiyatında rastlanan ikinci tip hazif, aruz vezninde "fâilâtün" cüzünün "tün" hecesini kaldırdıktan sonra geride kalan "fâilâ" yerine "fâilün" cüzünün, "feülün" aslı cüzünden "iün" hecesinin dü-

şürülmesiyle kalan "feü" unsurunun yerine "feal" cüzünün, "mefâilün"deki "lün" hecesinin düşürülmesiyle "mefâi" unsurunun yerine "feülün" cüzünün konulması şeklindeki değişikliklerdir.

Üçüncü olarak hazif, meânî ilminde, kalan kısmın maksadı anlatmaya yeterli olması sebebiyle söylenmek istenmeyen sözün ifadede kullanılmamasına denilmiştir ki bunun zıddına "zikr" adı verilir. Sözün nerede zikredilip nerede hafzedileceğini şartlar ve zevkiselim tayin eder. Bu şartlar meânîye dair eserlerde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Şir Nevaî, *Mizânü'l-evzân* (haz. Kemal Eraslan), Ankara 1993, s. 183; Abdünnâfî İffet Efendi, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 215-216; Diyarbekirli Said Paşa, *Mizânü'l-edeb*, İstanbul 1305; Muallim Nâci, *İstîlâhâtü Edebiyye*, İstanbul 1308, s. 213-215; Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb*, İstanbul 1308, s. 405-406; Mehmed İzzet, *Def'u'l-mesâlib*, İstanbul 1325, s. 184-185; Tâhîrülmevlî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 51-52; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 359-360, 362; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1992, s. 499, 500; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, ts., s. 221; "Hazf", *TDEA*, IV, 191; "Lebdeğmez", a.e., VI, 75.

KÂZİM YETİŞ

HÂZİMİ

(الحازمى)

Ebû Bekr Zeynüddin Muhammed b. Mûsâ b. Osmân b. Hâzim el-Hâzimî el-Hemedânî (ö. 584/1188)

Hadis hâfızı ve fakih.

548 (1153) veya 549 (1154) yılında Hemedan'da doğdu ve çocukluğunu burada geçirdi. Dördüncü dedesi Hâzim'e nisbetle Hâzimî diye tanınır. Küçük yaşta *Şahîh-i Buḥârî* râvilerinden Ebû'l-Vakt es-Siczî'nin hadis derslerine katıldı. Ayrıca Şehrdâr b. Şîrûye ed-Deylemî, Ebû Zür'a Tâhir b. Muhammed el-Makdisî, Ebû'l-Alâ el-Hemedânî, Şühde el-Kâtibe, Abdullâh b. Ahmed el-Hırakî gibi âlimlerden hadis öğrendi. Silefî ve İbnü's-Sem'ânî'den icâzet yoluyla nakilde bulundu. 570 (1174-75) yılından sonra Bağdat, Musul, Vâsit, Basra, İsfahan, Azerbaycan, İran, Erbil, Hicaz, Şam, el-Cezîre gibi yerlere hadis öğrenmek amacıyla yolculuklar yaptı. Daha sonra Bağdat'a döndü ve burada yerleşti. Şâfiî âlimlerinden Cemâled-din Vâsiḳ b. Fadlân gibi şahsiyetlerden fıkıh okuyarak Şâfiî fıkıhında fetva verecek seviyeye ulaştı. Ebû'l-Hayr el-Kazvîni ken-